

Kopaná jako podívaná. Fotbalové diváctví v Praze před první světovou válkou*

MARTIN PELC

Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Slezské univerzity v Opavě

„Pohled na kopanou byl mi nejlepším osvěžením po týdenní usilovné duševní práci. Tento názor sdílelo se mnou mnoho duševních pracovníků. [...] nášinec s hlavou utýranou skladbou, četbou, studiem řeči, hrou v šachy, potřeboval zábavu od duševní práce ho odvracející. A tu našel ve footballu. Byl jím v tom čase úplně zaujat, ba zabýval se jím v myšlenkách cestou tam i zpět, jak dopadne, jak dopadl.“ Takto zaníceně vzpomínal na fotbalové diváctví před první světovou válkou hudební skladatel Vítězslav Novák. Tvrdil dokonce, že o premiéře své *Slovácké suity* v podání České filharmonie po posledním taktu vyklouzl ze sálu, aby „v době desetiminutového potlesku dospěl již na hřiště Slavie, kde začínal zápas s Angličany“.¹ Ponechme stranou nevěrohodnost zprávy: zatímco desetiminutový aplaus denní tisk skutečně potvrzuje, existence Novákem zmiňovaného zápasu je neprůkazná. Premiéra *Slovácké suity* se odehrála v Ploštinové burze 4. února 1906, dva týdny před tím, než měla být zahájena jarní fotbalová sezona. Není tedy jasné, zda Novák mířil na nám neznámý zápas, nebo se spíše zmyšlil a na utkání odbíhal po jiném představení.² V každém případě jeho relace narušuje schematickou představu o neprodyšném rozdělení vysoké kultury elit a nízké populární kultury mas.

* Tento text vznikl jako součást řešení výzkumného projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky *Sport jako podívaná: Zrod sportovního diváctví a fanouškovství v českém prostředí (do roku 1945)*, č. 19-10401S.

¹ VÍTĚZSLAV NOVÁK, *O sobě a o jiných. Kniha první*, Praha 1946, s. 115.

² *Národní politika* XXIV, 1906, č. 35, 5. 2., s. 5; *Národní listy* XLVI, 1906, č. 34, 4. 2., s. 13.

Novák nebyl v české kultuře přelomu století zdaleka jediným fotbalovým nadšencem. Historik Josef Pekař líčil ve svých dopisech Jaroslavu Gollovi opakovaně, jak v době volna navštívil kopanou na Letné. Tou jsou u něj míněny vesměs zápasy Slavie, jednou proti Surrey Wanderers (o Velikonočním pondělí 8. dubna 1901)³, podruhé – hned dvakrát ve třech dnech – nejdříve proti Süddeutscher FC Stuttgart (25. března 1904), poté proti Vienna Cricket and Football-Club (27. března 1904).⁴ Pekař Gollovi referoval i o výsledcích utkání: „*Vyhráli jsme po oboukrát.*“⁵ Hned několik svých textů zasvětil kopané i německý Pražan Egon Erwin Kisch.⁶ Populární kultura, k níž můžeme řadit i sportovní diváctví, evidentně nebyla výsadou konzumentů z řad nižších vrstev. Dynamická podstata sportu postavená na prchavém účinku okamžiku dokonale vyhovovala požadavku intelektuálně nenáročného, ale působivého spektaklu, jenž byl s to přinést rozptýlení po náročné práci nejen dělnictvu, ale i duševním pracovníkům.

Kopaná hraná podle pravidel anglické asociace začala do českých zemí pronikat v druhé polovině osmdesátých let 19. století, první stálá mužstva ale vznikla teprve v první polovině devadesátých let.⁷ Některá specifika raného fotbalového diváctví vyplývala z faktu, že ještě využíval předsportovní infrastrukturu. Zápasy se odehrávaly ve veřejném urbánním prostoru.⁸ Herní obec, charakterizovaná fenomenologem Eugenem Finkem jako souhrn všech osob zúčastněných na hře⁹, se tak principiálně prolínala s kolemjdoucími.

³ *Národní politika* XIX, 1901, č. 98, 10. 4., s. 3.

⁴ *Národní listy* XLIV, 1904, č. 86, 26. 3., s. 4; č. 89, 29. 3., s. 4.

⁵ JOSEF KLIK (ed.), *Jaroslav Goll – Josef Pekař. Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, Praha 1941, s. 265, 385. Za upozornění na tento pramen děkuji Milanu Ducháčkovi.

⁶ Viz níže v této studii.

⁷ Vereinigter Eisclub und Ruderclub „Regatta“, od roku 1896 Vereinigter Ruderclub und Fussballclub „Regatta“. – Archiv hlavního města Prahy, fond Národní výbor hlavního města Prahy II, Odbor vnitřních věcí, Spolkový katastr, karton č. 584.

⁸ Rané kopané v Praze se věnovali zejména Stefan Zwicker a nověji Petr Kužel. Svým rozsahem zůstává nepřekonaná i „kronika“ českého fotbalu od generálního tajemníka Československé asociace footballové Karla Petru: STEFAN ZWICKER, Allerlei Pioniere: Wie der Fußball um und nach 1890 nach Prag kam, in: KARLA VYMĚTALOVÁ – JIŘÍ KNAPÍK (edd.), *Processes of Cultural Exchange in Central Europe in 1800–2000*, Opava 2014, s. 286–299; Idem, Fotbal v hlavních městech Mnichově a Praze: společenský význam a lokální rivalita na příkladu klubů FC Bayern a 1860 München, resp. Sparta a Slavia Praha, in: ROBERT LUFT – MILAN HLAVAČKA – MAGDALÉNA POKORNÁ – ULRIKE LUNOW a kol., *České země a Bavorsko: konfrontace a paralely*, Praha 2017, s. 257–275; PETR KUŽEL, *Společensko-ekonomické proměny sportovních spolků a vznik fotbalových klubů v pražských městech a předměstích před rokem 1914* (rigorózní práce), Ústav českých dějin FF UK, Praha 2016; KAREL PETRŮ, *Dějiny československé kopané*, Praha 1946.

⁹ EUGEN FINK, *Oáza štěstí*, Praha 1992, s. 20.

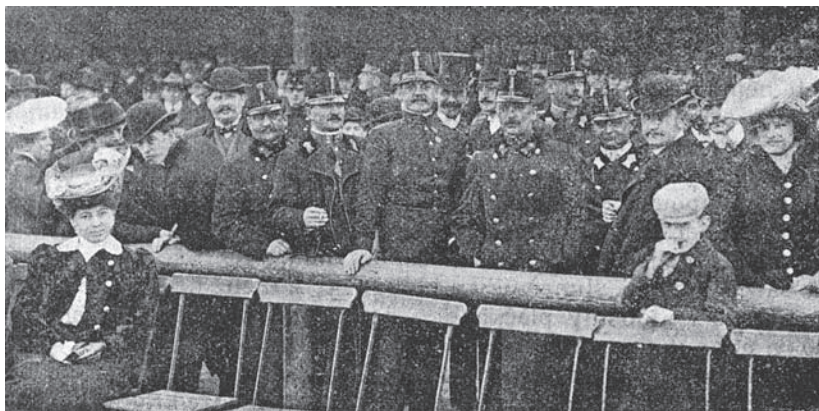
1. Diváci při fotbalovém zápase na Letné 1906. Převážně mužské publikum stojí za dřevěným pažením, které mělo zamezovat spontánnímu vstupu na hrací plochu. Před bariérou ještě v meziválečném období tradičně posedávali dětská diváci. Zcela vpravo za brankou jednoho z týmů lze spatřit v pokleku postavu fotografa s aparátem, *Half-time* 1906

Z neohrazenosti raných fotbalových hřišť vyplývala vedle osmotického charakteru raného diváctví¹⁰ také multifokálnost dění. (OBR. 1) Už v polovině devadesátých let 19. století existovalo v Praze tolik fotbalových kroužků, že se souběžně v bezprostřední blízkosti odehrávalo hned několik fotbalových zápasů. V neděli 17. listopadu 1895 tak byla například Císařská louka poseta *footballmatchi*. Konalo se zde šest utkání, dalších pět probíhalo na Letné a u Invalidovny. Diváci tak běžně přecházeli od hřiště k hřišti podle aktuálního průběhu zápasu. Pluralitu ohnisek ostatně odrážely i první pokusy o malířské zobrazení kopané v českém prostředí. Výtvarník Miloš Jiránek nejdříve v přípravné skice k zamýšlenému velkému fotbalovému plátnu zachytil dvojici souběžně hraných utkání, jak byl zřejmě zvyklý kopanou vidat v plenéru, ale bez kýženého estetického efektu. Celek působil nepřehledně. Teprve později si uvědomil nutnost redukovat dění na dynamiku momentní scény jediného utkání.¹¹

Prostupnost prvních fotbalových hřišť a urbánního veřejného prostoru ilustruje také skutečnost, že někteří příslušníci vyšších vrstev sledovali raná utkání na Císařské louce z přistavených kočárů. Rady fiakrů za diváky uprostřed louky si povšiml i zpravodaj ze zápasu pražské Regatty s drážďanským

¹⁰ Petr Kužel ve své rigorózní práci mluví o epoše *kočovného publika*. KUŽEL (pozn. 8), s. 109–110.

¹¹ TOMÁŠ WINTER, Sport jako manifest modernity, in: ROSTISLAV ŠVÁCHA (ed.), *StArt: Sport jako symbol ve výtvarném umění*, Řevnice 2016, s. 148.

2. Publikum na stadionu Slavie v roce 1906. Kromě jednotlivců navštěvovaly zápasy klubu v prvním desetiletí také profesní skupiny jako důstojníci nebo lékaři. Před dřevěnou bariérou byla často stavěna tzv. sedadla v hřišti, mnohdy byla vyhrazena ženám a významným členům klubu

fotbalovým klubem hraného 20. listopadu 1895.¹² Evidentně nešlo o výjimečný případ: už v březnu 1894 před zápasem Regatty a berlínské Germanie tisk zdůrazňoval, že kočáry nesmějí přes louku jezdit ani na ní zastavovat.¹³ K přeměně hřišť z veřejného v poloveřejný prostor došlo až s jejich ohrazením. Proces lze chápat také jako jeden z řady projevů autonomizace sociálního pole sportu, které se od ostatních společenských sfér odlišovalo nejen vlastními pravidly jednání, ale nárokovalo si pro jejich uplatňování také jasně vymezený prostor.¹⁴ Důležité přitom nebyly ani tak vznikající bariéry mezi hráči a diváky, ty jen materializovaly rozdělení rolí uvnitř herní obce, nýbrž vnější oplocení, oddělující herní obec od okolí. Tím došlo také k definitivnímu vyčlenění fotbalového diváka jako nového sociálního typu. Prvním ohrazeným hřištěm v Praze disponoval od podzimu 1896 nejvýznamnější fotbalový klub počátků kopané v českých zemích Regatta.

Motivy k ohrazení hřišť nebyly primárně ekonomické povahy, jak by se snad dalo očekávat. Oplocení sice poprvé účinně zabraňovalo v přístupu neplatícím divákům, ale vzhledem k exkluzivnímu finančnímu zázemí klubu

¹² *Sportovní obzor* III, 1895, č. 25, 10. 12., [nestránkováno].

¹³ Dr. R. [SIEGFRIED ROSENBAUM], Fußballwettspiele, *Prager Tagblatt* XVIII, 1894, č. 82, 24. 3., s. 4.

¹⁴ PIERRE BOURDIEU, Sport and Social Class, *Social Science Information* XVII, 1978, č. 6, s. 819–840.

nehrálo rozhodující úlohu. Bariéra byla explicitně chápána jako sociální regulativ – „*aby bylo milé lúze* [dem süßen Mob] *znemožněno rušit hru*“ [přeložil zde i v následujících ukázkách M. P.].¹⁵ Opatření bylo z hlediska vyšších vrstev defenzivní a argumentace morální. Oplocení mělo podobu ohrady z prken a jeho prvotním smyslem byla exkluze nižších sociálních vrstev. Už po třech týdnech psal pražský německý tisk s uspokojením, že oběhnutí hřiště ohradou dobře chrání přítomné „*vybrané publikum před často nepřijemným stykem s nevitányými živly*“¹⁶. Právě v roce 1896 se v pražském německém tisku výslovně projevil strach z diváckých mas, který historik Matthias Marschik identifikoval v případě Vídně až o více než deset let později (1908).¹⁷

Obecenstvo mělo být sociálně homogenní, hráči a přihlížející z vyšších vrstev chtěli „zůstat mezi sebou“. V devadesátých letech se ještě v pražském fotbalovém publiku běžně nacházeli příslušníci šlechty. V souvislosti s hostováním lipského Ballspielclubu v Praze v dubnu 1895 byla výslovně řeč o vyšší šlechtě Čech, která se měla dostavit ve velkém počtu.¹⁸ Nedlouho po Regattě (1897)¹⁹ přistoupil k oplocení svého nového hřiště na Letné i DFC Prag. A také on si od opatření sliboval, že jím zamezí „*nepřilíši milé lúze*“ v její kriminální činnosti.²⁰ Už o rok později se sportoviště vůči okolí uzavřelo ještě více, když klub nechal ohradu obíhající hřiště zvýšit. Pořadatelé tím zamezili ve výhledu návštěvníkům, kteří si stoupali na přinesené předměty, aby mohli sledovat utkání přes plot. Při tom údajně rušili hru nepřístojnými výkřiky.²¹ Příklady Regatty a DFC pak následovaly i další celky. Například nové hřiště Slavie ale od roku 1901 obklopoval jen drátěný plot, takže na něj měla být během zápasů napínána plachta s reklamami.²² Když pak při utkání Slavie

¹⁵ *Prager Tagblatt* XX, 1896, č. 293, 24. 10., s. 6.

¹⁶ Die Prager siegen gegen die Wiener, *Prager Tagblatt* XX, 1896, č. 309, 9. 11., s. 3.

¹⁷ MATTHIAS MARSCHIK, *Vom Herrenspiel zum Männersport. Die ersten Jahre des Wiener Fußballs*, Wien 1997, s. 71.

¹⁸ Dr. R. [SIEGFRIED ROSENBAUM], Fußballmatch Prag – Leipzig, *Prager Tagblatt* XIX, 1895, č. 117, 29. 4., s. 5; Idem, Aus Prag, *Allgemeine Sport-Zeitung* XVI, 1895, 5. 5., s. 424. Mladí šlechtici podle Rosenbauma kopanou v devadesátých letech také s oblibou provozovali. Zájem o fotbal, než se jej zmocnily střední a nižší vrstvy, souzněl s kulturní anglofilii části tuzemské aristokracie. Srov. MILAN HLAVAČKA – MARTIN PELC, Anglophilia in Bohemia in the 19th Century: Phrenology, Self-government, Social Question, Darwinism, and Sport, in: GÁBOR HAMZA – MILAN HLAVAČKA – KAZUHIRO TAKII (edd.), *Rechtstransfer in der Geschichte. Internationale Festschrift für Wilhelm Brauner zum 75. Geburtstag*, Frankfurt am Main – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Warszawa – Wien 2019, s. 171–185.

¹⁹ Fußballwettspiele, *Prager Tagblatt* XXI, 1897, č. 184, 4. 7., s. 4.

²⁰ Fußballwettspiele, *Prager Tagblatt* XXI, 1897, č. 85, 26. 3., s. 4.

²¹ Deutscher Fußballclub gegen Akademischen Sportclub 6:2, *Prager Tagblatt* XXII, 1898, č. 114, 25. 4., s. 3.

²² OLSEN [pseud.], Nové hřiště Slavie, *Časovosti* I, 1901, č. 22, 1. 8., sl. 352.

s FC Curych 30. března 1902 kvůli silnému větru klub nemohl plachtu rozvinout, pozorovala větší část diváků zápas zpoza plotu zdarma.²³

Publikum raných zápasů Slavie kolem roku 1900 je většinou popisováno jako „nejváženější rodiny pražské“ (1899) nebo „nejlepší pražská společnost“ (1901).²⁴ Klub údajně ještě v té době rozesílal až 500 pozvánek k zápasům konkrétním hostům.²⁵ Postupné demokratizaci šlo ale stěží zabránit. (OBR. 2) Vstupné nebylo vysoké, zpravidla mezi 30 krejcarů a 1 zlatým, a kluby potřebovaly i diváky z nižších vrstev, aby pokryly rostoucí finanční náklady. Ty zvyšovalo především hostování soupeřů ze zahraničí, nezřídka z britských ostrovů, a rostoucí požadavky na zázemí. Sociální exkluzi tak nahradila sociální segregace prostřednictvím rozdělení hlediště na sektory. Když v roce 1901 Slavia otevřela své nové hřiště, zřídila dva vstupy, jeden na místa levnější, druhý na místa dražší.²⁶

Po roce 1901 se fotbal etabloval jako aktivita hraná podle pevných pravidel a hracích řádů, nad nimiž bdí dohlížející orgány – svazy. Existence pravidelných soutěží napomohla k vytvoření pevných klubových loajalit a okruhu obdivovatelů vynikajících hráčů. Před rokem 1914 byl uctíván zejména Jan Košek, jehož individuální výkony (400., 500. dosažená branka) sledoval i seriózní tisk.²⁷ Postupné sociální otevírání fotbalových hledišť mělo za následek růst počtu diváků. Po celé první desetiletí 20. století ještě ovšem divácká maxima stagnovala. Desátého května 1908 přihlíželo utkání Slavie s aktuálním mistrem anglické ligy Manchesterem United asi 5800 osob, tedy zhruba tolik, kolik jich přišlo o tři roky dříve na zápas „sešíváných“ proti příležitostnému anglickému týmu Casuals FC nebo na památné utkání s Corinthian FC (1904), londýnským týmem propagujícím kopanou v různých částech světa.²⁸ Když na zápas Slavie s Aberdeenem FC 14. května 1911 dorazilo kolem 6500 diváků, šlo opět o na svou dobu rekordní pražskou návštěvu.²⁹

Vzrůstající míru společenského zájmu o kopanou ilustrovalo už triumfální uvítání úspěšného mužstva Čech z francouzského Roubaix, kde vyhrálo

²³ R-r [KAREL REISNER], Sportovním týdnem, *Časovosti* II, 1902, č. 5, 3. 4., sl. 75.

²⁴ S. K. „Slavia“ contra A. C. „Victoria“, *Sport* I, 1899, č. 25, 1. 11., s. [1]; R-r [KAREL REISNER], Sportovním týdnem, *Časovosti* I, 1901, č. 1, 7. 3., sl. 10.

²⁵ JAN BYK, Sportovní návštěvy, *Přítomnost* V, 1928, č. 16, 26. 4., s. 252–254.

²⁶ *Národní listy* XLI, 1901, č. 248, 8. 9., s. 13.

²⁷ *Národní listy* XLVII, 1907, č. 313, 12. 11., s. 5; *Intimní Praha* I, 1909, č. 33, 23. 12., s. 14. Ke Koškovi viz ZDENĚK ZIKMUND, Nejlepší footballista kontinentu – Jan Košek z Turnova, *Od Ještědu k Troskám. Vlastivědný sborník Českého náje a Podještědí XIX*, 2012, č. 4, s. 281–286.

²⁸ *Národní listy* XLVIII, 1908, č. 131, 12. 5., s. 5 (románová příloha *Národních listů*); *Sport a bry* IV, 1905, č. 11, 19. 4., s. 119.

²⁹ Zde se uvádí 6000 diváků. *Národní listy* XLIV, 1904, č. 100, 10. 4., s. 13.

3. Zápas Slavie a Sparty (na hřišti Slavie) v roce 1913. V pozadí klubový pavilon sousedního DFC Prag, *Český svět* 1913

mistrovství Evropy amatérské fotbalové unie UIAF. Dne 8. června 1911 mělo na nádraží Františka Josefa přijít vítězné mužstvo oslavovat až několik tisíc příznivců.³⁰ (OBR. 3) V letech 1912–1914 se pak skokový nárůst zájmu o kopanou projevil i v diváckých maximech na tuzemských zápasech. Počty diváků se v tomto krátkém období více než zdvojnásobily. První zápas, u kterého dosáhl počet diváků pětimístné cifry, bylo přátelské utkání Sparty a Slavie 2. června 1912, krátce poté, co Sparta poprvé dokázala dosavadního hegemonu Slavii porazit a vzájemná utkání nabyla na atraktivitě.³¹ Rekordní návštěvu před rokem 1918 přineslo derby pražských „S“ 12. dubna 1914 s asi 14 000 diváky, přičemž dalších několik tisíc údajně policie odmítla do hlediště vpustit.³² (OBR. 4) Počty diváků na nejvýznamnějších utkáních tehdy narazily na kapacitní možnosti pražských hřišť, takže Sparta krátce před vypuknutím války plánovala vybudování stadionu pro dvacet až třicet tisíc osob.³³ To se uskutečnilo v roce 1917, ale poválečný boom zájmu o kopanou dokázal i zvýšenou kapacitu

³⁰ Návrat českého mužstva footballového ze zájezdu do Francie, *Národní politika* XXIX, 1911, č. 157, 9. 6., s. 4.

³¹ Zápas Sparta–Slavia, *Sport a hry* XI, 1912, č. 24(541), 5. 6., s. 276.

³² Údaje o počtu diváků jsou v této studii uváděny dle dobového tisku. Podle některých pramenů mohou být až o 15 % nadsazeny. Například rukopisný zápisník ze zápasů Slavie uložený v Archivu tělesné výchovy a sportu uvádí u tohoto utkání odhad 12 000 diváků. Většina dalších zdrojů se kloní ke 14 000. Srov. Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, fond Forbal, karton č. 16, inv. č. 1678; *Sport* II, 1914, č. 8, 15. 4., s. 2.

³³ Nové hřiště A. C. Sparta, *Sport* I, 1914, č. 8, 15. 4., s. 13.

rychle naplnit, takže už roku 1921 byla po zápase Sparty proti vídeňskému Rapidu řeč o potřebě stadionu pro 50 000 diváků!³⁴

Divácká kultura se v počátcích řídila konvenčními normami společenského chování a vzorci přejatými z jiných sociálních polí. Teprve postupně se od nich emancipovala definováním vlastních pravidel jednání nebo jejich přejímáním ze sportovně rozvinutějších oblastí. Původním ideálem bylo tiché a klidné sledování zápasu s občasným pochvalným potleskem nebo provoláváním („bravo“ apod.). Prohřešky proti kodexu byly terčem mediální kritiky. *Prager Tagblatt* v roce 1894 při příležitosti zápasu DFC Prag uvedl, že hru jeho soupeřů („akademiků“) nepříznivě poznamenal křik, „*kteřý téměř bez přestání vydávaly obě strany a někteří diváci*“, a nabádal: „*Fotbal a ostatní atletické hry by měl působit pouze opticky, nikoli však akusticky.*“³⁵ Po utkání DFC Prag proti mužstvu Neuer Dresdner Fußballclub v listopadu 1897 připomínal referent *Prager Tagblattu*, „*že povzbuzování (Cheeren) je povoleno, instruování (Coachen) je zakázáno*“³⁶. Hned od počátku tedy docházelo k porušování představ o ideální fotbalové „soundscape“. Prohřešky byly nejčastěji vysvětlovány neznalostí pravidel, později nedisciplinovaností. V každém případě se fotbalové diváctví od ideálu nehlukného publika³⁷ záhy odchylovalo a zanedlouho se změnila i norma: už v roce 1903 kritizoval jeden sportovní referent příliš vlašný potlesk pardubického fotbalového obecnstva jako „*divadelní*“.³⁸ Dalším častým prohřeškem vedle výše zmíněného pokřikování na rozhodčího byl nespportovní výsměch slabšímu soupeři. Když se v září 1901 střetla Slavie s Alemannií Pforzheim, reagovalo publikum na převahu domácích neadekvátně, „*vidíc mužstvo české bezstarostně vítěziti, jednotlivé triky našich hráčů smíchem kvitovalo, zejména na nejlevnějším místě, což pěkně nepůsobilo [...]*“.³⁹ Opakovaně se také stávalo, že během zápasu na hrací plochu vběhl pes, a to i během významných utkání, jako při střetnutí vídeňské „Crickety“ se Slavií roku 1904 (tj. v úvodu zmíněného zápasu, kterému přihlížel i Josef Pekař). Místo zákazů zatím zůstalo u doporučení: „*Kdo už psa s sebou míti musí, nechť aspoň ho má na provázku uvázaného [...]*“.⁴⁰

³⁴ Sparta poráží Rapid 4–1, *Sportsman* III, 1921, č. 135, 21. 9., s. 1.

³⁵ Deutscher Fußballclub gegen Akademie-Mannschaft, *Prager Tagblatt* XVIII, 1894, č. 11–12, 20. 12., s. 4.

³⁶ Deutscher Fußballclub gegen Neuen Dresdner Fußballclub, *Prager Tagblatt* XXI, 1897, č. 324, 22. 11., s. 3.

³⁷ KUŽEL (pozn. 8), s. 111–112.

³⁸ Sport a hry na výstavě v Pardubicích, *Sport a hry* II, 1903, č. 28, 19. 8., s. 215.

³⁹ KAREL REISNER, Fotbalový zápas A-teamu Slavie proti Alemanii z Pforzheimu, *Časovosti* I, 1901, č. 29, 19. 9., sl. 465.

⁴⁰ *Národní listy* XLIV, 1904, č. 89, 29. 3., s. 4.